

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ КОДЕКСІ УКРАЇНИ**SOME PROBLEMS OF LEGAL REGULATION OF CRIMINAL PROCEEDING RELATIONS IN THE CRIMINAL PROCEDURAL CODE OF UKRAINE**

Малярчук Н.В.,
к.ю.н., доцент кафедри кримінального права і процесу

Лукашенко Т.О.,
студентка III курсу
Навчально-науковий юридичний інститут
Національного авіаційного університету

Статтю присвячено дослідженню проблем правового регулювання, що містяться у кримінальному процесуальному законодавстві стосовно таких правових інститутів, як представник органу пробачії, потерпілий, законний представник, підготовче судове засідання та ін. За результатами проведеного аналізу в статті запропоновано можливі варіанти та шляхи вирішення невідповідностей у правовому регулюванні.

Ключові слова: досудова доповідь, представник органу пробачії, міра покарання, суд, потерпілий, законний представник, журнал судового засідання, судове рішення.

В статье проводится исследование проблем правового регулирования, которые имеют место в уголовном процессуальном законодательстве относительно таких правовых институтов, как представитель органа пробации, потерпевший, законный представитель, подготовительное судебное заседание и др. По результатам проведенного анализа в статье предложены возможные варианты и пути решения несоответствий в правовом регулировании.

Ключевые слова: досудебный доклад, представитель органа пробации, мера наказания, суд, потерпевший, законный представитель, журнал судебного заседания, судебное решение.

With the entry into force in November 20, 2012, the Criminal Procedural Code of Ukraine marked the fulfillment of the requirements and desire of Ukraine as an independent state that is continuously and steadily moving towards integration into the legal framework of the European Union. Unfortunately, despite the adoption of the new Criminal Procedural Code of Ukraine, he has already needed many changes, amendments and improvements. It should be noted that the legislator's position regarding the protection of rights and legal intuitions not only the accused (suspect, defendant), but also the victim was considerably reformed. Therefore, it is also important today to carry out scientific research aimed at improving the provisions of the Criminal Procedure Code of Ukraine in order to ensure and maintain the proper legal regulation of criminal procedural legal relations, which as a result will provide adequate protection of the rights and freedoms of the subjects involved in criminal proceedings. Under these conditions, there is an unconditional need for writing scientific articles for conducting research and analyzing problems in the legislation and making proposals for their solution. The relevant article is intended to investigate legal regulation issues contained in the criminal procedural law on such legal institutions as the representative of the probation body, the victim, the legal representative, the preparatory court session, journal court hearing, pretrial-report etc. According to the results of the analysis, the article proposes the possible options and ways of solving these inconsistencies in legal regulation.

Key words: pre-trial report, representative of the probation body, measure of punishment, court, victim, legal representative, court record journal, judicial decision.

У процесі розбудови незалежної України й становлення конституційного ладу, творення Конституції України набуто значного досвіду в демократичному державно-правовому розвитку. У свою чергу такий стрімкий розвиток до правової держави, в якій реально існує надійний механізм забезпечення та захисту прав і свобод громадян, обов'язково потребує наукового аналізу конституційної моделі організації влади та нормативного підґрунтя, яке сприяє останньому. Такі дії необхідні для подальшого розвитку та адаптації національного законодавства в контексті захисту прав громадян до реалій сьогодення. Натомість існування громадянського суспільства можливе у випадку належного забезпечення та гарантування захисту прав і свобод людини та громадянина в Україні.

На думку видатного мислителя епохи французької Просвіти, Шарля Луї Монтеск'є, держава повинна забезпечити всіх громадян вірними засобами до життя, а основним напрямком діяльності держави має бути добробут народу, який є «верховним законом». Тому забезпечення гарантування основних прав і свобод людини та громадянина залежить від рівня розвитку правових інститутів демократії в державі.

Таким чином, одним з головних чинників, який підтверджує існування в країні демократії, верховенства права та показником зрілості суспільства є наявність реального забезпечення гарантій прав і свобод людини, зокрема набрання чинності 20 листопада 2012 р. Кримінальним

процесуальним кодексом України (далі – КПК України), що ознаменувало виконання вимог та прагнень України як незалежної держави, що безупинно та впевнено крокує до інтеграції у правове поле Європейського Союзу. На жаль, не зважаючи на прийняття нового КПК України, він потребує змін, поправок та вдосконалень. Розглянемо деякі проблеми, які, на нашу думку, теж потребують аналізу, вивчення та вирішення.

Звертаємо увагу на закріплення та дію нового інституту, що отримав своє відображення у кримінально-процесуальних нормах, а саме представника органу з питань пробачії. Пробачія – це система наглядових та соціально-виховних заходів, що застосовуються за рішенням суду та відповідно до закону до засуджених, виконання певних видів кримінальних покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, та забезпечення суду інформацією, що характеризує обвинуваченого [1].

КПК України у ч. 1 ст. 314¹ визначає, що з метою забезпечення суду інформацією, що характеризує обвинуваченого, а також прийняття судового рішення про міру покарання представник уповноваженого органу з питань пробачії складає досудову доповідь за ухвалою суду [2].

У зазначеній нормі нас цікавить те, що суду для прийняття рішення про міру покарання необхідно одержати інформацію, що характеризує обвинуваченого. Слід також звернути увагу на ч. 5 ст. 314¹ КПК України, в якій зазначено, що досудова доповідь не може використовуватися у

кримінальному провадженні як доказ винуватості обвинуваченого у вчиненні злочину.

Вважаємо за необхідне відмітити, що позиція законодавця у питанні цілей та причин складання досудової доповіді представником органу пробації є не зовсім зрозумілою. КПК України у ст. 370 передбачає, що судові рішення повинні бути законним, обґрунтованим і вмотивованим.

Згідно зі ст. 370 КПК України законним є рішення, ухвалене компетентним судом згідно з нормами матеріального права з дотриманням вимог щодо кримінального провадження. Обґрунтованим є рішення, ухвалене судом на підставі об'єктивно з'ясованих обставин, які підтверджені доказами, дослідженими під час судового розгляду та оціненими судом відповідно до ст. 94 КПК України. Вмотивованим є рішення, в якому наведені належні і достатні мотиви та підстави його ухвалення.

З вище зазначеного суд аж ніяк не може використовувати інформацію з досудової доповіді, щоб остання могла вплинути на міру покарання обвинуваченого. Взагалі не зрозуміло, як інформація у досудовій доповіді може вплинути на міру покарання, адже остання, на думку законодавця, не може бути доказом. Також варто зауважити, що представником органу пробації може бути отримана неправдива інформація з тих чи інших обставин життя обвинуваченого або може бути помилковою, а перевірити останню буде, наприклад, неможливо через відмову обвинуваченого від участі у складанні досудової доповіді. Відповідно до законодавства зрозуміло, що представник органу пробації отримуватиме інформацію з інших джерел, проте невідомо, скільки часу на такі дії знадобиться.

Також, однією з проблем є те, що для вирішення питань у процесі реалізації досудової пробації встановлюються здебільшого стислі терміни (зазвичай це менше 10 днів) [3], що позбавляє можливості органи пробації зібрати всю необхідну інформацію для складання повної та всебічної досудової доповіді.

Варто нагадати, що досудова доповідь про обвинуваченого повинна містити: соціально-психологічну характеристику; оцінку ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення; висновок про можливість виправлення без обмеження волі або позбавлення волі на певний строк [4]. Виходячи зі змісту цієї норми з певністю можна сказати, що надання інформації з цих питань є досить складним.

Тим більше, слід враховувати, що обвинувачений викликається представником органу пробації для ознайомлення з текстом досудової доповіді не пізніше, ніж за 3 дні до строку подання досудової доповіді, встановленого ухвалою суду. А це означає, що досудова доповідь має вже бути готова фактично за 7 днів, щоб не порушувались строки ознайомлення обвинуваченого з доповіддю.

Таким чином, судові рішення має бути законним, обґрунтованим і вмотивованим, але з урахуванням вищезазначеного суд має обов'язково врахувати характеристику обвинуваченого під час вирішення питання про призначення міри покарання, хоча відповідна інформація не може бути доказом винуватості обвинуваченого у вчиненні злочину. Цікавим є те, що у ч. 5 ст. 314¹ КПК України досудова доповідь, виходячи зі змісту відповідної норми, все ж таки може бути доказом у випадку, якщо вона спростує винуватість у вчиненні злочину.

На наш погляд, відповідна доповідь має рекомендаційний характер і може допомогти суду або сприяти йому у винесенні вироку та можливості застосування альтернативних видів покарання. Немає упевненості у тому, що відповідна інформація у доповіді є повною, достовірною, не була викривлена. Слід сказати, що в деяких випадках для встановлення стану психічного здоров'я необхідні знання дипломованого спеціаліста. За інших обставин відповідальність буде нести офіцер пробації, який під-

тверджує зроблений висновок і несе відповідальність за підсудного у випадку призначення останньому альтернативного виду покарання.

На нашу думку в ст. 314¹ КПК України слід внести деякі зміни, а саме:

ч. 1 викласти в такій редакції: «Надання на підставі ухвали суду представником уповноваженого органу з питань пробації досудової доповіді, що містить повну, всебічну інформацію, яка характеризує обвинуваченого з метою можливого застосування альтернативних видів покарання, не пов'язаних з позбавленням волі під час винесення вироку судом»;

ч. 5 викласти у такій редакції: «Досудова доповідь не може використовуватись у кримінальному провадженні як доказ, що встановлює чи спростує винуватість у вчиненні злочину».

Наступною проблемою, що потребує нашої уваги, аналізу та вирішення є питання правового регулювання інституту законного представника та потерпілого. Відповідно до ст. 3 КПК України близькими родичами та членами сім'ї є чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, рідний брат, рідна сестра, дід, баба, прадід, прабаба, внук, внучка, правнук, правнучка, усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник, особа, яка перебуває під опікою або піклуванням, а також особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом і мають взаємні права та обов'язки, у т. ч. особи, які спільно проживають, але не перебувають у шлюбі.

Нагадаємо, що у КПК України в ч. 3 ст. 44 відзначається, що для залучення законного представника слідчий, прокурор виносить постанову, а слідчий суддя, суд – постановляє ухвалу, копія якої вручається законному представнику [2]. Такої думки, до прийняття нового КПК України, додержувались ряд авторів, стосовно передумання рішення відповідальної посадової особи, яке необхідно для визнання особи законним представником [4, с. 103-105; 5, с. 93-94].

Вважаємо, що з такою позицією законодавця та думкою відповідних науковців можна не погодитись, адже відповідно до ч. 2 ст. 14 Сімейного кодексу України законним представником особа стає не за бажанням державного органу чи посадової особи, що здійснює кримінальне судочинство, а в силу закону. За рішенням посадової особи законний представник лише залучається до участі у кримінальному процесі.

Перш ніж перейти до розгляду іншої проблеми правового регулювання в КПК України, слід загадати про деякі теоретичні основи, які ще вивчаються студентами юридичних спеціальностей у вищих навчальних закладах нашої держави. Так з теорії держави і права поняття правовий статус особи – це система закріплених у нормативно-правових актах і гарантованих державою прав, свобод, обов'язків, відповідальності, відповідно до яких індивід як суб'єкт права координує свою поведінку у суспільстві [6, с. 377]. Тобто на підставі цього визначення можна виділити наступні елементи, з яких складається правовий статус особи: права, свободи, обов'язки, відповідальність. У свою чергу, в юридичній літературі виділяють такі види правових статусів особи, як: загальний, спеціальний, індивідуальний [6, с. 380-381]. Відповідний короткий екскурс з теорії права був необхідний, оскільки, досліджуючи ст. 55 КПК України, потрібно звернути увагу на деякі невідповідності стосовно правового регулювання інституту потерпілого. Так, відповідно до ч. 1 ст. 55 КПК України, потерпілим у кримінальному провадженні може бути фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, а також юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди [2]. Звертаємо увагу на ч. 6 ст. 55 КПК України, яка закріплює, що у разі смерті особи внаслідок кримінального правопорушення або у

разі, якщо особа перебуває у стані, який унеможливує подання нею відповідної заяви, то положення ч.ч. 1-3 відповідної статті поширюються на близьких родичів чи членів сім'ї такої особи. Потерпілим визнається одна особа з числа близьких родичів чи членів сім'ї, яка подала заяву про залучення її до провадження як потерпілого, а за відповідним клопотанням – потерпілими може бути визнано кілька осіб. Виникає питання, яким чином близькі родичі чи члени сім'ї можуть отримати статус потерпілого, якщо у ч. 1 ст. 55 КПК України чітко зазначено, що потерпілим у кримінальному провадженні може бути фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди. Натомість близьким родичам чи членам сім'ї особи потерпілої шкода безпосередньо не була завдана [7, с. 405-407].

У такому разі вважаємо, що потерпілим може бути тільки конкретно визначена особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, а щодо близьких родичів, то вони не можуть набути такого правового статусу. На нашу думку, близьким родичам доцільно надати статусу законних представників потерпілого та передбачити для них відповідні права та обов'язки шляхом внесення змін до КПК України [7, с. 405-407]. На нашу думку, слід внести зміни у ч. 6 ст. 55 КПК України та викласти її у такій редакції: «Якщо внаслідок кримінального правопорушення настала смерть особи або особа перебуває у стані, який унеможливує подання нею відповідної заяви щодо вчинення проти неї кримінального правопорушення, реалізація права на звернення із відповідною заявою поширюється на близьких родичів чи членів сім'ї такої особи. Близькі родичі чи члени сім'ї, які звернулися із заявою про кримінальне правопорушення, отримують статус законного заявника потерпілого з урахуванням прав та обов'язків, передбачених положеннями ст. 56-57 КПК України.

Питання участі законного заявника потерпілого у кримінальному провадженні регулюється положеннями статей 59 та 44 КПК України за виключенням ч. 3 ст. 44 КПК України».

Не можна залишити поза увагою й іншу проблему процесуального характеру. Так, відповідно до ч. 4 ст. 371 КПК України, ухвали під час їх постановлення, мають за-

носитись секретарем судового засідання в журнал судового засідання. Однак ні КПК України, ні Інструкція з діловодства в місцевому загальному суді не зазначає порядку та і взагалі не передбачає право видачі копії ухвали, яку було постановлено без виходу до нарадчої кімнати. У КПК України за редакцією 1960 р. таким ухвалам було приділено більше уваги, а саме щодо видачі виписок з протоколів судових засідань. КПК України 2012 р. взагалі не регулює питань щодо порядку надання копії даного виду судового рішення, що на практиці є досить суперечливим і часто призводить до затягування процесу.

Вважаємо, що відповідний порядок отримання копії даного рішення має бути відображений хоча б в Інструкції з діловодства в місцевому загальному суді, що спростить порядок виконання та «вручення копії» судового рішення та дозволить уникнути суперечок між учасниками процесу, що досить часто мають місце на практиці.

Підготовче судове засідання у кримінальному провадженні є так званим фільтром для подальшого вирішення, організації кримінального провадження. Законодавцем не досить вірно визначено порядок прийняття судових рішень на даній стадії процесу, а саме рішень з приводу визначення підсудності та допустимості і належності обвинувального акту (п.п. 3, 4 ч. 3 ст. 314 КПК України), що досить часто призводить до скасування судових рішень як неправомірних. Для вирішення даної проблематики вважаємо, що законодавцем має бути внесено зміни у ст. 314 КПК України щодо послідовності винесення рішень на стадії підготовчого судового засідання.

Тому вважаємо, що суд у підготовчому судовому засіданні має в першу чергу вирішувати питання підсудності, оскільки невирішення даного питання може стати підставою скасування будь-якого судового рішення у подальшому, і має передувати визнанню належності обвинувального акту.

Таким чином, проведений аналіз проблем правового регулювання окремих інститутів у КПК України дає підстави констатувати існування необхідності проведення подальшої наукової роботи в контексті виявлення прогалин, неузгодженостей та інших проблем, які потребують вирішення, з метою вдосконалення положень КПК України, а також національного законодавства в цілому.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про пробацію : Закон України від 05 лютого 2015 року № 160-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 13. – Ст. 93.
2. Кримінальний процесуальний кодекс : Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 9–10, № 11–12, № 13. – Ст. 88.
3. Досудова доповідь – справедливе рішення суду [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://polissya.net/2012-08-01-08-20-33/korusni-novynu/4282-dosydova-dopovid-spravedluve-rishennia-sydy.html>.
4. Смітєнко З. Д. Щодо питання законного представництва в кримінальному процесі / З. Д. Смітєнко, К. Ю. Довбня // Зовнішня торгівля : право та економіка. – 2009. – № 3. – С. 103–105.
5. Клименко С. Щодо поняття законного представника потерпілого, цивільного позивача та цивільного відповідача та їх участі у кримінальному судочинстві / С. Клименко, О. Клименко // Підприємство, господарство і право. – 2001. – № 4. – С. 93–94.
6. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підручник / Пер. з рос. / О. Ф. Скакун. – Харків : Консум, 2001. – 656 с.
7. Малярчук Н. В. Законний представник потерпілого в кримінальному провадженні України / Н. В. Малярчук // Актуальні проблеми кримінального права, процесу та криміналістики : матеріали IV міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 95-річчю з дня народження професора М. В. Салтєвського (м. Одеса, 02 листопада 2012 року). – Одеса : Фенікс, 2012. – С. 405–407.